

УДК: 908(477)

НЕПОЛЮК Н.Ю.,

Державна інспекція з охорони пам'яток культури в Миколаївській області.

Неполюк Надія Юрївна – науковий співробітник Державної інспекції з охорони пам'яток культури в Миколаївській області.

ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ЩОДО МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ КОЛОНІЇ КАТЕРИНЕНТАЛЬ

У статті подається опис рис, притаманних матеріальній культурі німців-колоністів колонії Катериненталь (сучасне село Катеринівка Веселинівського району Миколаївської області).

In the article there is the description of the features which inhere in the German colonizers' material culture (modern Katerinovka village of Veselinovskiy district, Nikolayev).

Колонія Катериненталь знаходилася до 1944 року на території сучасного села Катеринівка Веселинівського району Миколаївської області. Залишки матеріальної культури німців-колоністів проілюстровано в статті сучасними фотографіями, які зроблені в 2007-2008 роках, та архівними фото. В 1944 році всіх німців з колонії було депортовано в Німеччину, до Східного Сибіру.

Заселена частина колонії була розташована по лівому боку Фухстала (Лисячої балки), приблизно в 10 верстах від гирла річки Березань, й мала хрестоподібне розташування. Вже при перших замірах в колонії було виділено велику ділянку під школу та кірху. Зокрема, своїми архітектурними формами вражали кірха, пасторат (будинок пастора), будинок школи, каплиця у дворі кірхи, канцелярія, будинок кооперативу споживачів та гарні приватні будинки. Кірха знаходилася на перехресті основних вулиць: Обергасе, Шванцгасе, Швабенгасе та Йозефгасе. Якщо стояти перед входом у кірху, то справа тягнулася Шванцгасе у бік колонії Карлсруе, яка разом із довжиною Обергасе, розташованою зліва від кірхи, складала більше ніж дві версти. Сьогодні це вулиця Леніна. Гейдельберг (батрацьке селище) прилягав до вулиці Обергасе з боку Новокатериненталю (Новокатеринівка зараз), де в основному, були розташовані землянки та напівземлянки. Вулиця Швабенгасе поєднує центр Катериненталю з центром Ландау [Die kolonie Kathariental // Die deutschen Kolonien in Südrussland. – Nürnberg – München, 2000. – С. 518, знаходиться перед входом у кірху. За кірхою, у бік села Весняна Квітка тягнулася вулиця Йозефгасе, довжина якої разом з Швабенгасе становила одну версту. Сьогодні вона разом з Швабенгасе складають одну вулицю, яка називається “Широколанівською”. Основні вулиці розділяли колонію на чотири хутори, в кожному з яких було своє підсобне господарство: свиноферма, чи млин й т.п. Відомо, що

на хуторі Єнгельсбург біля кірхи була збудована перша в Катериненталі школа (див. карту). Із заходу, паралельно Швабенгасе, знаходився провулок Канценгасе, сьогодні – вулиця Комсомольська. Паралельно до вулиці Обергасе, вниз до долини, знаходилася ще одна вулиця – Лемгасе (“Лем” – глина), на захід від якої, на схилі балки, був розташований млинний двір. Сьогодні це вулиця Набережна. Паралельно від Швабенгасе на південь проходила одностороння вулиця Шнурантенгасе, на 2008 рік – це вулиця Горького. Паралельно до вулиці Шванцгасе, вниз до балки, тягнулася вулиця Ньюгасе, яка сьогодні називається “Степовою”.

Проводячи етнографічний опис Катериненталю, треба сказати, що німці XIX-XX століть у своїх поселеннях на території Миколаївської області намагалися зберегти національні риси: традиції, мову, релігійні обряди (В. Майснер. Исторический путь немцев в Украине // Краєзнавчий альманах. – Миколаїв, 2004. – № 1. – С. 234).

Так як Причорномор'я має рівнинний ландшафт, поселення німців тут мають свої особливості: багаточисельність, довгі, прямі вулиці, будинки, які будувалися один біля одного, не розкидано, як, наприклад, на Волині (дати схему с. Катеринівка) [фото 1]. Територію Катериненталю пересікали три ставки: 2 у верхній частині й 1 – біля Йозефгасе. З обох боків проїжджої частини були пішохідні доріжки, осаджені акаціями (В. Майснер. Исторический путь немцев в Украине // Краєзнавчий альманах. – Миколаїв, 2004. – № 1. – С. 235.) в два ряди, що яскраво ілюструють сучасні фото [фото 2]. У Катериненталі садиби від вулиці відділяли високими кам'яними мурами; ворота й калитка прикрашалися колонами й арками та були різнобарвно викрашені. Але через невіднаходження каменю в першій половині XIX ст. накидувалися

валом. Із покращенням матеріального рівня більшість господарів пізніше почала будувати огорожу з каменю [фото 3]. Бутового каменю в Катериненталі не було, тому купляли його Ландау, чи, наприклад, у поміщика Малешевича [Die kolonie Kathariental // Die dientschen Kobnien in Südrufßland. – Nürnberg. München, 2000. – С. 518].

Ґрунт на початок існування колонії – якісний чорнозем 1/2 – 1 аршина глибини з глинистим підґрунтям. Якість ґрунту ще в кінці XIX ст. дуже погіршилася. “Якщо в травні своєчасно не підуть дощі, то неврожаю не обійти...” [Das Katharientaler Gemeindeland // Die dientschen Kobnien in Südrufßland. – Nürnberg. München, 2000. – С. 528]. Люди не розуміли того, що без природних та штучних добрив продуктивні сили землі слабшають – серед березанців відсутня необхідна в сільському господарстві та інших сільських ремеслах освіта. Хоча із собою німці привезли достатньо спеціалістів, щоб на відповідному рівні займатися сільським господарством та ремісництвом.

У 1842 році в Катериненталі на Південному хуторі, вниз до балки від вулиці Ньюгассе були закладені ліс та фруктовий сад, які давно вже занедбані. На цій ділянці існував лісний колодязь, без якого жителі Катериненталю не могли існувати (див. схему). Трохи пізніше лісу був закладений виноградник [Das Katharientaler Gemeindeland // Die dientschen Kobnien in Südrufßland. – Nürnberg. München, 2000. – С. 528]. Основними видами діяльності жителів Катериненталю були землеробство та скотарство, а згодом – виноградарство. Свідомством широкого розповсюдження виноградарства слугують винні підвали [фото 4, 5, 22, 23, 24].

Архітектурний стиль будинків не відрізняється від стилю інших німецьких колоній. Усі будинки, крім кірхи, були одноповерховими [фото 6]. Житлова частина будинку починалася з сіней [фото 7], у яких у заможних господарів зліва від вхідних дверей був вхід на горище [фото 8-11]. В частині горища, яка знаходилася над житловою частиною будинку зберігали зерно різних видів та насіння соняшнику. Навіть в будинках, які збереглися дотепер в Катеринівці, на горищах є вали, що відокремлюють відсіки для зерна [фото 12, 13].

З сіней були двері, що вели наліво в велику хату [фото 14], де міг бути ліжак [фото 15], прямо – в кухню [фото 7], де були одна чи дві печі й направо – в жилу маленьку кімнату [фото 16].

Як розташували будівлі на ділянці – теж було чітко вирішено: з одного боку стояла витягнута хата, відокремлена від вулиці клумбою [фото 17, 18]. Як правило в будинку жили дві родини: родина батька та старшого сина. В німецьких колоніях розповсюджені були правила мінорату, коли спадок батька переходив до молодшого сина. Під одним дахом далі тягнулися господарчі споруди: сарай для крупного рогатого скота, курник, сарай для господарчого інвентарю [фото 19, 20]. З конюшні та корівника був ще один вихід на горище, де зберігали сіно [фото 21].

Вхідні двері в будинок виходили на літню кухню. Напроти вхідних дверей сараю для крупного рогатого скота розташовувався підвал та колодязь. Ці риси притаманні всім найбільшим німецьким колоніям Одеської й Херсонської губерній Раштадт, Мюнхен, Ватерлоу, Шпейер, Ландау, Катериненталь, Карлсруе, Зульц, Йоганесталь, Рообах, Вермс, Бергдорф, Гнюсталь, Кассель) [В. Майснер. Исторический путь немцев в Украине // Краснавчий альманах. – Миколаїв, 2004. – № 1. – С. 235.]

А.А. Велицин у своїй роботі “Німці в Росії” пише, що інтер’єр німецької хати XIX ст. не дуже виділявся розкішно. Кімната досить велика, 2 вікна, в простінку

між якими висіло велике дзеркало в старовинній рамі. Справа від нього стояло велике двоспальне ліжко з пологом, до самого верху застелене перинами та подушками. На спинці його, повернутій до вхідних дверей, була прибита дощечка з візерунковим написом зі вказівкою дня та року весілля господаря та господарки і в якому віці вони одружилися. Зліва стояв м’який диван, перед ним – стіл, покритий в’язаною скатеркою, велика лампа. Біля столу – декілька м’яких крісел та стільців. Об’ємний комод та годинник із зозулею доповнюють меблювання кімнати.

На початковому етапі існування колонії за токами знаходилися фруктові сади, які з часом майже всі перетворилися на городи.

Показником високої продуктивності праці є те, що одну й ту ж роботу п’ятьох українців німець виконає сам, але набагато краще. Німці впроваджували різні стимули, щоб працювати все краще: господарі-колоністи працювали разом з вільноємними селянами й показували собою приклад; оплата доброму працівникові була вищою, забезпечено п’ятиразове харчування.

На початку існування колонії була велика нехватка води. Колоністи першої партії вирили 8 колодязів глибиною 6-14 сажнів, але не змогли знайти воду. Доходило до того, що катеринентальці вимушені були часто купувати воду в сусідніх колоніях. Тому в колоніальній владі з’явилася ідея перевести поселення в інше місце. Але з часом в селі знаходили все нові джерела, викопували колодязі, й на початок XX століття в колонії кількість колодязів й платин стала настільки великою, що зникла проблема з водою як для людей, так і для скота. На даний час в декількох німецьких дворах збереглися недіючі засипані криниці.

Клімат дуже допомагав у боротьбі з епідемічними захворюваннями: колонія знаходиться досить високо, добре обдувається, а тепле й сухе повітря не дає можливості розмножуватися бактеріям – збуджувачам хвороб. У комплексі ці причини дають малі статистичні цифри епідемії. Більшість населення колонії має схожі риси у зовнішньому вигляді: середнього росту, але міцної статури. Жителі Катериненталю дуже старанні люди, але за прислів’ям: “Тихіше їдеш – далі будеш”, чи “Поспішай відпочиваючи”. За характером більшість із них – консерватори: вони міцно тримаються за старе, й перевіряють кожну новину з різних сторін, чи принесе вона користь. Родинне життя ще більш патріархальне, ніж в інших колоніях, й авторитет батьків визнається дітьми [Die kolonie Kathariental // Die dientschen Kobnien in Südrufßland. – Nürnberg. München, 2000. – С. 518-519]. Професор Жирмунський В.М. у 20-х рр. XIX ст. виділив серед вищевказаних колоній два говори: пфальський (католичний й лютеранський типи) та змішаний франко-швабський.

У теперішній час в с. Катеринівка Веселинівського району не проживає ні одного німця, та і взагалі поу Миколаївській області спостерігається прогресія зменшення чисельності представників цієї нації, втрачаються характерні етнічні риси “російських німців”. Причин цьому декілька:

1. Відсутність економічних, соціальних та політичних умов для існування компактних колоній.
2. Упередження з боку корінного населення по відношенню до німців, викликані попередніми війнами, розв’язаними Німеччиною.
3. Відсутність умов вивчення рідної мови.
4. Асиміляція.

Як наслідок – спостерігається активна еміграція представників німецького етносу до Німеччини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Велицин А.А. Немцы в России – Санкт-Петербург, 1893. – С. 98.
2. Das Katharinentaler Gemeindeland // Die dientschen Kohnien in Südrufßland. – Nürnberg. München, 2000. – 710 с.
3. Майснер. В. Исторический путь немцев в Украине // Краєзнавчий альманах. – Миколаїв, 2004. – № 1.

Фото 1

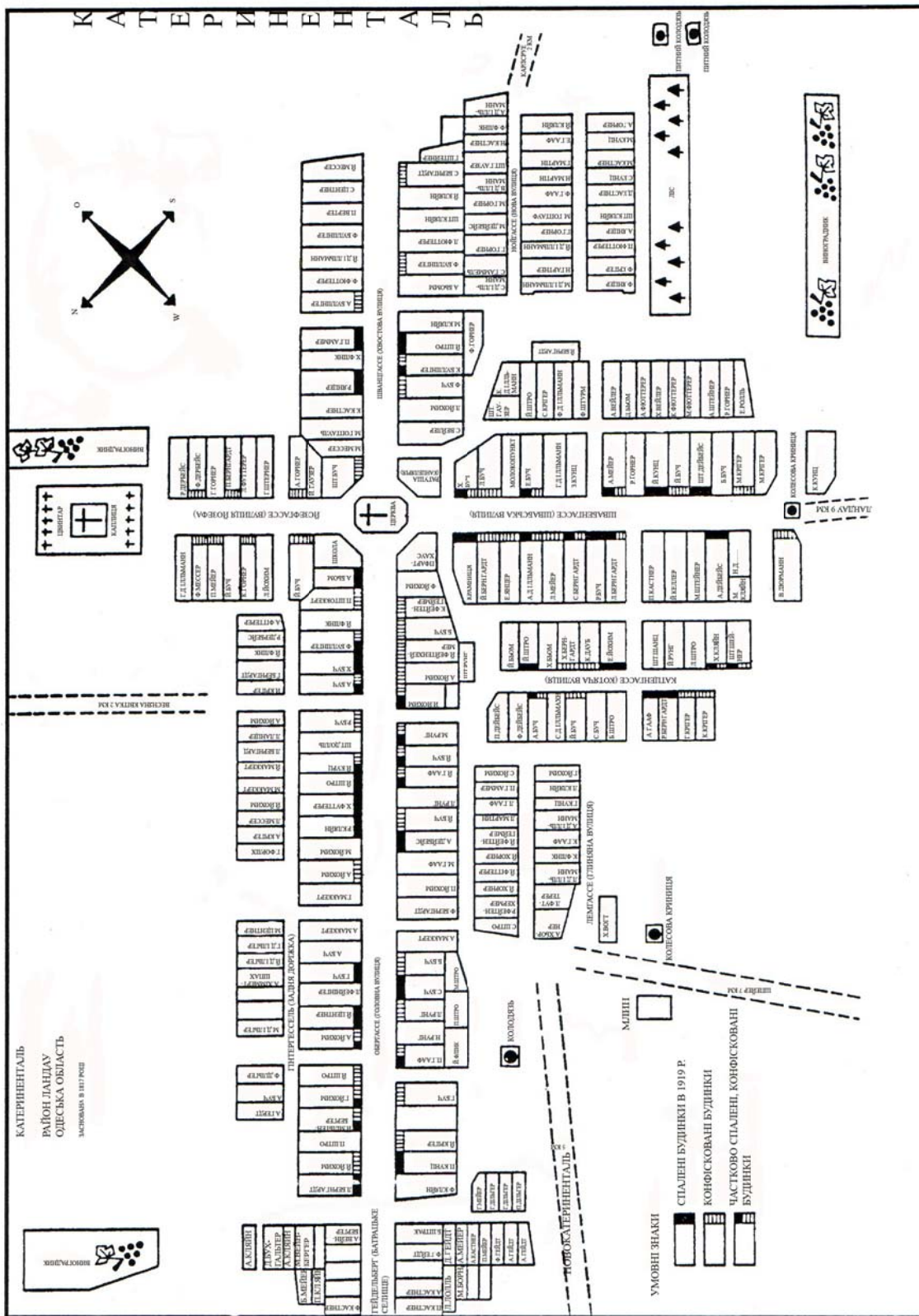

Фото 2

Фото 3

Фото 4

Фото 5

Фото 6

Фото 7

Фото 8

Фото 10

Фото 11

Фото 12

Фото 13

Фото 14

Фото 15

Фото 16

Фото 17

Фото 18

Фото 19

Фото 20

Фото 21

Фото 22

Фото 23

Фото 24